PRINTED BOOK

No-63

THE VEDIC PATH

Quarterly Journal of Vedic, Indological
and Scientific Research
Gurukula Kangri Vishwavidyalaya,
HARDWAR

To,

____

____

____

If not delivered, please return to :
Dr. R. L. Varshney
Editor, Vedic Path
'Dreamland'
P. O. Gurukula Kangri-249 404
HARDWAR, U. P., INDIA.

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

NO-63

पेज - 1
- 31.2 x 13.1 x 0.1 c.m.

करणवत्वं पक्षधर्मादि-नाधिकरणाव च्छेद्यहेतु
-व्दाति कात्यंताभाव प्रतियोगिन ... . ---
श्री जागदि शि पंचलक्षणी सिंह व्याघ्री समाप्ता
श्री

---

② पेज - 4
विषय - काव्यशास्त्र
- 31.2 x 12.4 x 0.1 c.m.

व्याजतिंदामूलेति प्रथमो पास्थिता स्थापितत्र
... ...
इंदीवरपुगााद्यी-नं ति: सं रति शिली मुख्या
विरुद्धात्काव्यं संभाति

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

व

करणत्वं यद्धर्मावच्छिन्नाधिकरणावच्छेद्यहेतुवृत्तिकात्यंताभावप्रतियोगितव ता

च्छेदकं तद्धर्मवत्त्वं वा विवादितं इत्थं च वाच्यं [illegible]त्यादित्यादौ न्मम्भेपव्यक्तीनां भेदेपि

त नव्याप्तेर्भेद इत्यस्मद्गुरुचरणाः केचित्तु स्वानिष्टं यत्साध्यवद्वृत्तित्वं हेत्वधिकरणा

वच्छेद्यतदभावाधिकरणभिन्नत्वमर्थः तादृशाभावाधिकरणत्वं सद्धेतुस्थले स्व-

ना भिन्नव्यक्तावेवप्रसिद्धमतोऽव्याप्तिरित्याहुः साध्यवद्वृत्तित्वाधिकरणत्वसामा भावा

न्येयन्निष्ठत्वपदाधिकरणावच्छेद्यत्वोभयाभाववत्त्वं व्याप्तिः पर्वतीयहृदादि

ता निष्ठं यत्पर्वतीयावच्छे[illegible]यं वह्निमत्संयुक्तत्वाभावाधिकरणत्वं तद्धूमनिष्ठं य न

न च्च धूमनिष्ठं तद्धूमाधिकरणावच्छेद्यं अधिकरणभेदेनाधिकरणभेदात्तत्र अ ता

त्व व्याप्यापर्वतेतदीयेद्रूपेणवह्निमत्संयुक्तमिति वत्पर्वते धूमेन वह्निमत्सं

त्व युक्तमित्यादिप्रतीत्यापत्तेः अतो वह्निमान्धूमादित्यादौ नाव्याप्तिः साध्य

वृत्तेरवच्छेदकत्वास्वीकारे तु तादृशाभावाधिकरणत्वसामान्येयत्पर्यधिकरण द

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

४ न्या.

२१

न

वच्छेदत्वसामान्याभावसत्त्वामित्येव वा व्याप्तिरित्यादि कंपुनरुदाहरत्वाद्येदीतं वा द्रव्यत्वादि
साध्यके तादात्म्येन हेतावव्याप्तेश्च वा द्रव्यत्ववत्तादात्म्याभावाप्रसिद्धेः तत्तेनसत्ता
न पां कर्मणि द्रव्यत्वसामान्याभावप्रकारकप्रमितिविषयतीतौ कर्मण्येव कर्मसत्तयोः सम
वायस्याव्यवच्छेदकत्वमासत्तेः अन्यथा इदानीं सत्तायां न द्रव्यत्वसामान्याभाव
प्रकारकप्रमित्यादिप्रतीत्यापत्तेः एतत्कालदृश्यकर्मानतिरेकात् एवंच परंतु व्य
त्ययपि कारणीयहेतुतावच्छेदकसंबंधेनैसाध्यवद्वृत्तित्वाभावावच्छेदकत्वं ना
त्य स्तीतत्वनिर्धेः कालोगोमानुगोत्वादित्यादौ कालवृत्तित्वाभावावच्छेदकत्व
स्य द्रव्यत्वादि निष्ठस्यैःमसमवेतत्वा[redacted]दौ प्रसिद्धस्य गोत्वादिप्रकारणीयका
लिकसंबंधेनैविरहान्नाव्याप्तिरित्यपि निरस्तामिति संक्षेपः श्रीनागदेवसिपं
चलक्षणीसिंहव्याघ्रीसमाप्ता श्री॥=॥

ताम
२१

सूचे अप्रस्तुतप्रशंसेति २

कु· न व्याजनिंदामूलेति प्रथमो परिभिता सा चित्तन्न दुर्वा(?) एवं च व्याजनिंदामूलक
३१ व्याजनिंदामूलेयेति चमत्कारातिशयः एतमेव व्याजस्तुतिमूलकव्याजस्तु
ति रूपा अप्रस्तुतप्रशंसा दृश्यते यथा लावण्यद्रविणव्ययो न गणितः क्ले
शो महानर्जितः स्वच्छंदोच्चरतो जनस्य हृदये चिंताज्वरो निर्मितः एषापि
स्वगुणानुरूपरमणाभावाद्वराकी हता कोर्थश्चेतसि वेधसा विनिहितस्त
न्वीमिमां तन्वता अत्राप्रस्तुता या स्तुतिः एषा स्तुति निंदाव्याजेन तत्र निंदाव्या
जेन च तत्सौंदर्यप्रशंसा प्रशंसनीयत्वेन कविविवक्षिता यथाः स्वकवितायाः
स चित्रनिंदाव्याजेन तन्निंदाव्याजेन चमत्कारातिशयप्रशंसायां पर्यवस्य
ति अस्य श्लोकस्य वाच्यार्थविषये यद्यपि नात्यंतसामंजस्यं नहीमे विक
ल्पा वीतरागस्येति कल्पयितुं पार्यते रननुगुणत्वात् वीतरागहृदयस्य एवं
विधविषयेष्वप्रवृत्तेश्च नापि रागिणा इति युज्यते तदीयविकल्पेषु वराकी

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

स्तुतिनिंदारूपा प्रस्तुतप्रशंसोदाहरणेष्वप्रस्तुतप्रशंसानवकव्या तेषामपि व्या
जस्तुतिव्याजनिंदाभ्यां क्रोडीकरणसंभवात् इति चेदुच्यते यत्राप्रस्तुतवृ
त्तांतादप्रस्तुतनिंदारूपात्तत्सरूपः प्रस्तुतवृत्तांतः प्रतीयते अंततः छिद्राणि
भूयांसि बहवः कंटका बहिः कथं कमलनालस्य माभूवन्भंगुरा गुणा इत्या
दौ तत्र खलव्यावकाशासारूप्यनिबंधनाप्रस्तुतप्रशंसात्रापि प्रवर्तमाना
न निवारयितुं शक्या अन्यस्तुत्याऽन्यस्तुतिरन्यनिंदयान्यनिंदेत्येवं व्याज
स्तुतिनिंदेपि संभवतः चेत्कामं ते ऽसंभवेतन्नत्वस्याः परित्यागः यद्य
पि विधिरेव विशेषगर्हणीय इति श्लोके विधिनिंदया तत्सलकाकनिंद
६२ या वा विशेषणस्य प्रयोगेन च विनस्मनया प्राप्तितस्य पूर्वस्य चानिं
दापि प्रतीयते इति सारूप्यनिबंधनाप्रस्तुतप्रशंसालापाति तथापि से-
कामं तेपि संभवेताम्

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कु॰ ततो ज्ञापन्नस्याः कालानलोपमः केचिदलंकारसर्वस्वकारादयः इत्थमाहुर्नेति
१२ षेधमात्रमाक्षेपः किंतु यो निषेधः बाधितः सन् अर्थांतरपर्य्यवसितः किंचिद्वि
शेषमाक्षिपति स आक्षेपः यथा हूत्याकृतो नाहं दूती निषेधो वापि तत्त्वादाना
सरूपः संघटनकालोचितकेतववचनपरिहारेण यथार्थवादित्वपर्य्यवस्यान्तिदा
नीमेवात्मनायिकाउज्जीवनीयेति विशेषमाक्षिपतीति यथा वा नोंद्रमोलेननवंयराज
हा संदेशाकांक्षिणः जगत्कुटं विनश्यते घनप्रान्तः काश्चिदिष्यते अत्र संदेशहारिणामुक्तो
नवपंसंदेशहारिण इ ति निषेधोनुपपन्नः संधिकालोचितकेतववचनपरिहा
रेणयथार्थवादित्वेपर्य्यवस्यन् सर्वजगतीपालकस्यतवनकश्चिदपि शत्रुभावे
नावलोकनीयः किंतु सर्वेपि राजानो भक्त्याभावेन संरक्षणीया इति विशेषमाक्षिप
ति आक्षेपोन्यो विधौ व्यक्ते निषेधे च तिरोहिते गच्छ गच्छसि चेत्कांत तत्रैव
स्याज्जनिर्मम अत्र गच्छेति विधिर्व्यक्तः मा गा इति निषेधास्तिरोहितः कांतोद्देश्यदे
ज शेनिजजन्मप्रार्थनया स्वस्या मरणांशसूचनेन गमननिषेधोभिव्यक्तः यथा वा न

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

ति कृपणता लिंगात्तस्य हतेत्यमंगलोपहितस्य वचसोऽनुचितत्वात् तुल्यरसत्वाभावा
दित्यस्यात्यंतमनुचितत्वाद्वस्त्वात्मनि तदनुरूपतासंभावनायामपि वीतरागित्वेति
पशुप्रायता हि स्यात् तथापि विवक्षितमलं तात्पर्यपर्यंतं किंचिदसामंजस्य
मत एवास्य श्लोकस्याप्रस्तुतप्रशंसापरत्वमुक्तम् प्राचीनैर्वाच्यासंभवे प्रस्तुत
तत्परत्वं तदुपपद्यते इति आक्षेपः स्वयमुक्तस्य प्रतिषेधो विचारणात् चंद्रसंदर्शमा
त्रासनमस्यवाप्तिश्रियामुखेन अनयापेक्षितस्य चंद्रस्य प्रियामुखसत्त्वेन कैमर्थ्य
विचार्य अयमपवेत्यादिस्याचितः प्रतिषेध आक्षेपः यथा वा साहित्यपाथोनिधिमं
थनोत्थं कर्णामृतं रक्षत हे कवींद्राः यत्तस्य दैत्या इव लुंठनाय काव्यार्थचोराः प्र
गुणीभवंति गृह्णंतु सर्वे यदि वा यथेच्छं नास्ति क्षतिः क्वापि कवीश्वराणां रत्नेषु लु
प्तेषु बहुष्वमर्त्यैरद्यापि रत्नाकर एव सिंधुः अत्रापि प्रथमश्लोकेन प्रार्थितस्य का
व्यार्थचोरेभ्यो रक्षणस्याचित्यं निजत्वे चिंतयाणां समुद्रागतरत्नजालवदक्षय
त्वं विचिंत्य प्रतिषेध आक्षेपः निषेधाभासमाक्षेपं बुधाः केचन मन्वते नाहं दूती

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कुं·
३३

द्रुहेत्वभावेपि तीव्रत्वादि निबद्धं विभाव्यमान सत्त्सम यहेतुकत्वेन विरोधपरिहा
रः यथा वा वरतनुकवरी विभापिनाम सुरभिनखेनननीं दुपाणिना अपचितकुसु
मा पिवल्ली समज्जनिवृंत्त निलीनषट्पदा अत्रवल्लय्या पुष्पाभावेपि भृंगा
लिंगनं निबद्धम् तत्रवरतनुकवरी संक्रांतसौरभ्यनत्पेतिनवसंसर्गरूपं हेत्वंत
रं विभावणम् वेनदर्शितमिति विरोधपरीहारः हेतूनामसमग्रत्वेकार्योत्प
त्तिर्विशेषामता अखिन्नेत्तीदृणक छिनेर्जगज्जपति मन्मथः अत्रजगज्जये
साधने हेतूनां नामस्त्राणामसमग्रत्वंतीक्ष्णत्वादिगुणवैकल्पम् यथा वा उद्यान
मारुतोद्धृतचूतचंपकरेणवः उदस्रयंति पांथानामस्पृशंतो विलोचने अ
त्रवाष्पोद्गमनहेतूनां रेणूनामसमग्रत्वं स्पर्शन क्रियावैकल्यम् रमां विश्रो ँकि को णम्
रतिदेवीव्याजहार यतः प्रथमोदाहरणे मन्मथस्यमहिमातिशयरूपो हिती

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

चिरं मम तापाय तव यात्रा भविष्यति यदि यास्यसि यातव्यमलमाशंकया पिते
अत्रापि न चिरं मम तापायेति स्वस्य मरणसूचनेन गमननिषेधो वर्त्तितः आभा
सत्वे विशेषस्य विशेषाभासदृश्यते विनापि तान्विहारेण वद्धो जैतवहारिणो अत्र
हाररहितानपि हारिणो हृद्याविति श्लेषमूलको विरोधाभासः यथार्थ प्रतीपम्
पैरिवर्कितत्तो भिया विरुद्धधर्मैरपि भेत्ता जिता अमित्रे जिन्मित्रजिदोजसा सप सर्प
हत: द्विचारदक्षु चारदृगप्यवर्तते: अत्र विरोधसमाधानोत्प्रेक्षाश्रितो विरोधा
भास इति पूर्वस्मात् विशेषः विभावना विनापि स्यात् कारणं कार्यजन्म चेत् अप्य
लाक्षारसासिक्तं रक्तं त्वच्चरणद्वयम् अत्र लाक्षारसावसेककारणाभावेपि रक्ति
मा कल्पितः स्वाभाविकत्वेन विरोधपरिहारः यथा वा अपीतक्षीवकादम्बसं
मृष्टामत्तामवनिः अप्रसादित्तसूक्ष्मांभुजगादासीन्नभोमल अत्रपानादिसत्ति
लो हू९

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

कु: ३८
ईषाकाचिद्विभावना शीतांशुकिरणान्निवहंतिसंतापयंतिमाम अत्रतापनिव
र्तकितयातापविरुद्धैरिंदुकिरणैस्तापजनिरुक्ता यथावा उदितेकुमारसूर्य्येकुव(
लयमुल्लसतिभातिनहीत्यत्र मुकुलीभवतीतिविरुद्धंपरराजकुमारपाणिपद्मानि
यथावा अशिवेकिंकुचद्वंद्वं हंतु नाम जगत्त्रयम अतिप्रणयिनो रक्षणोरमुलं
जनमारणेम पूर्वोदाहरणेषो: कार्य्यकारणविरोधित्वंस्वाभाविकमिहभूतिपरण भा
पित्वस्वरूपागंतुकगुणप्रयुक्तमितिभेद: कार्य्यात्कारणजन्मापिद्वषाका(
चिद्विभावना यथा: पद्मोपिरभवत्करकेल्प(तरोल्लव यथावा जाताल्लताहिशै
लेजातुलतायांनजायते शैल: संप्रतितद्विपरीतं कनकलतायांगिरिद्वयंजातम
कार्य्यजनिर्विशेषोक्ति: सतिपुष्कलकारणे हृदिस्नेहंदत्तपोनाभूत्समरदीपेज्व
लत्यपि यथावा अनुरागवतीसंध्यादिवसस्तत्पुर:सर: अहोदैवगतिश्चित्रा

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

योदाहरणेत्वंपकारेणानामुद्दीपकत्वातिशयरूपस्य विशेषः स्थापितइति अ
स्मामितु तीक्ष्णत्वादिवैकल्यमपिकारणे विशेषाभावरूपमिति विभावना
दर्शिता कार्योत्पत्तिस्तत्री यास्याः तत्त्वपिप्रतिबंधके नेंदुनेवत्तेराजन
दयात्पत्तिभुजंगमः अत्रनरेंद्रविषवैद्याः सर्पदंष्ट्राप्रतिबंधकमंत्रौषध।
शालिनः श्लेषेणाः हिताहत्तितस्येवप्रतिबंधके कार्योत्पत्तिः यथोंचि वा
त्रैत्तपतिराजेंद्रपत्तापतपनालव अनातपत्रमुत्सृज्य सातपत्रं द्विषद्गणम्
अकारणात्कार्यजन्म चतुर्थीस्याद्विभावना यथाशंखाद्वीणानिनादोयमुदे।
तिमहदद्भुतम् तत्रशंखत्वेनकामिनीकंठं तंत्रीनादत्वेनतद्गीतं चाध्यवसी
यतइति अकारणात्कार्यजन्म यथावा तिलपुष्पात्समायाति वायुश्चंद
नसौरभः इंदीवरयुगाच्छिन्नैः शरं तिग्मीलिमुखैः विरुद्धात्कार्यसंपत्ति।

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA